

Kultura

Miren Artetxe

Rio 2016. Kultura jokoan

Bukatu dira Rioko Olinpiar Jokoak. Kirolariak etxean dira honezkero. Baita kazetariak ere. Jokatu dira jokatu beharrekoak, estatu bakoitzak zenbatu ditu bere dominak, eta orain Rioko favelak Google Mapsen ikus daitezke. Zoragarri.

Aurten ere okitu arte irakurri ditugu emakume kirolariei buruzko lerro-buru matxistak. Lehia hasi aurretik atleta edereenen zerrendak, eta lehiak aurrera egin ahala, emakume garaile bakoitzaren atzean legokeen gizonezkoaren aipamenak, izan entrenatzailea, bikotekidea edo beste edozein; onenean, haien kirol emaitzen analisisen aurretik, eta, txarrean, beren horretan.

Eta harritu egiten gara –xaloak, gu–. Historian zehar emakumeek kirol-lehian parte hartzeko izan dituzten eta dituzten zailtasunak lerro-buru horietatik erabat aparteko kontuak balira bezala. Kirol-lehia, gaur egun ulertzen dugun moduan, gizonengandik eta gizonentzako eraikia –eta kontatua– izan ez balitz bezala. Galdetu Ainhoa Tirapuri. Eli Pinedori. Leire Olaberriari. Galdetu Maider Undari. Ainhitze Kalonjeri. Maialen Chourrauti. Galdetu baliabideez. Soldatez. Ikusgarritasunaz.

Cambridge University Press-ek ingelesezko milioika hitzek osatutako datu basea landu du, hedabideek kirolaz hitz egiterakoan emakumeak eta gizonak berdintzat tratatzen ote dituzten jakiteko. Eta hona ondorioak, Onintza Iruretak bere blogean euskaraz bilduta:

1: Datu-base orokorrean ‘gizona’ edo ‘gizonak’ hitzak ‘emakumea’ eta ‘emakumeak’ hitzak baino bi aldiz gehiagotan agertzen dira. Kirolari lotutako datu-basean berriz, bikoitza hirukoitza bihurtzen da.

2: Hizkuntzak erakusten du emakumeen kirolaz ari direnean, gizonekin alderatuta, itxuraz, arropaz eta bizitza pertsonalaz askoz gehiago hitz egiten dutela.

3: 'Heldua', 'zahartua', 'haurdun', 'ezkonduta', 'ezkongabea'... horrelako hitzak ageri dira emakume kirolariez ari direnean. Gizonen ari direnean berriz: 'azkarrena', 'indartsua', 'handia', 'izugarria'.

4: Lehiaren zentzua aldatzen da sexuaren arabera. Gizonentzako hitzak ondokoak dira: 'kolpatu', 'irabazi', 'mendean hartu', 'bataila'. Emakumeentzat: 'lehiatu', 'parte hartu', 'saiatu'.

5: Emakume kirolariak 'neskak' edo 'andreak' dira sarri. Gizonak, izatekotan ere, 'jaunak', baina 'gizona' hitzaren zentzuan.

Kirola ez baita gizartetik eta kulturatik aparteko burbuila; antzinarotik gaur arte, emakumeen kirola gizartearen eredurara garatu da, tokian tokiko eta unean uneko baldintzen arabera. Uneak une eta tokiak toki, kontua da garai bateko eta oraingo lerro-buruek antz handiegia dutela gauza onerako.

Antzinaroa. Ziniska eta bikinidun neskatxak

Goazen atzera. Antzinatora. Jatorrizko Joko Olinpikoetan (koka gaitzen, esaterako, K.a. 776. urtean), emakumeek debekatua zuten parte hartzea, lehian zein ikusle gisa, eta araua hausteak heriotza zigorra zekarkion kirolzaleari (Atenas ondoko Tipeo mendiko amildegian behera botata, zehazki). Ziniska izeneko emakumea izan omen zen urrezko domina irabazi zuen lehen emakumea K.a. 396. urtean (orduan ez zegoen dominarik, baina demagun). Koadriga lasterketa irabazita lortu zuen garaipen historikoa, zaldi lasterketetan ez baitzuen zaldizkoak irabazten, zaldien jabeak baizik. Harro egoteko moduan izango zen, noski, Ziniska zelakoa. Ez erabat, ordea, Plutarkoren hitzei bagagozkie. Nonbait, Agesilao nebak gaitzetsi egiten omen zituen zaldi probak kirol gisa, eta berak bultzatu omen zuen arreba «greziarrei erakusteko proba hipikoak irabazteko ez zela inolako talenturik behar, aberatsa izatea eta dirua gastatzeko prest egotea baizik». Espartarra zen Ziniska, espartar erregeen alaba eta arreba,

salbuespenaren salbuespena. Izan ere, mendebaldeko (oi gure) zibilizazioaren jatorrizko kulturatzat dugun Atenasen, emakumeak sarbide eskasa zuen espazio publikora, eta, beraz, kirolera (agoraren ideia gaur egunera klase, arraza eta generoz aseptizaturia iritsi bazaigu ere). Baina Espartako hezkuntza sistemak garrantzi handia ematen zion gorputza lantzeari. Baita emakumeei zegokienez ere –Likurgo legelariaren aginduz–, seme-alaba osasuntsu eta sendoez erditu zitezten. Atenasen ospe galanta zuten emakume kirolari haiek. Testuetan maiz ageri dira haien osasunari eta edertasunari buruzko aipamenak. Baita kirol jardueretarako erabilitako janzkera haragikoiei buruzkoak ere. Ederrean eder, lizunean lizun, ez zuten ospe ona soilik, emakume espartarrek. Hala zioen Euripidesek *Andromaka*-n, Peleoren ahotan: «nahita ere ezingo luke neska espartar batek garbia izan, haien etxeak utzirik, izterrak airean eta arropak solte, gizonekin batera lehiatzen baitira lasterketa-pista eta palestra komunetan».

La Vanguardia (Espainia), 2016-08-15

Lerro-burua: «Sexu-eskandalua Rioko Jokoetan».

Azpititularra: «Ingrid de Oliveira kanporatua izan da egoitza olinpiarretik Pedro Gonçalves arraunlariarekin 'sexu maratoia' burutu ondoren».

De Oliveira brasildar talde olinpikotik kaleratua izan da, hori dela eta (Pedro Gonçalvesek ez du zigorrik jaso gaurdaino).

Jakina da eta dokumentatuta dago, nolnahi ere, greziar eta erromatar garaietan emakumeak kirolean jardun zirela, eta baita lehian ere, luzaz eta etengabe. Hori bai, ez zuten sarbide erraza (batzuek besteek baino errazagoa, noski), ez kirolera eta are gutxiago lehiara. Aipatuagoak dira garai hartan ere orduko emakume atleten janzkerak eta biluztasunak, kirol emaitzak baino. Eta ez da orduko kontua. Erromatar garaiko ikonografian emakume kirolarien irudi famatuenak Siziliako Piazza Armerinan daude ikusgai IV. mendeko mosaiko zoragarri batzuetan. Hamar emakume ageri dira: korrikalariak, jauzilariak, diskoboloak eta pilota jokalaria, atletismoan lehiatzen. Emakumeek, batek izan ezik, larruzko

gerripekoak daramatzate soinean, eta uhalez estaliak bularrak. Tunika daramanak koroa bat du eskuetan. Mosaikoa *Bikini* bezala da ezaguna, akademikoki *Garailearen koroztea* izendatu ohi bada ere.

Clarín (Argentina), 2016-08-02

Lerro-burua: «Rion ikusiko diren hamar aurpegi polit».

Testua: atletak, igerilariak, tenislariak, futbol, boleibol, saskibalo, eskubalo eta hockey jokalariai bata bestearen atzetik, argazki eta guzti. Izena, adina, palmaresa. Kito.

Olé (Argentina), 2016-08-02

Lerro-burua: «Suediar panpinak».

Testua: paragrafo bakarra. «Ile-horiak ezin gehiago, begi urdinak eta gorpuzkera lirainak». Hiru argazki.

Joko Modernoak. De Coubertin vs Milliat

Gatozen, ordea, hurbilagoko garaietara. Atenasen jokatu ziren aro modernoko lehen Olinpiar Jokoak 1896an (XIX. mende bukaeran bultzada instituzional nabarmena eman zitzaion kirolari gizarte fenomeno gisa, eta Olinpiar Joko Modernoak dira, beharbada, horren erakusgarri adierazgarriena). Bi milurteko eta sei mende pasatu dira eta joko horietan ere ez du emakume bakar batek ere parte hartuko. Pierre de Coubertin Olinpiar Jokoen sustatzaile gorenak hala hitz egingo du gaiari buruz:

Ez praktikoa, ez interesgarria, ez estetikoa, eta esan dezagun lotsarik gabe: desegokia, halakoxea litzateke, gure aburuz, erdi-olimpiada femenino hori. Ez da hori gure Olinpiar Jokoak ulertzeko modua. Honakoa da bilatu dugun eta bilatzen dihardugun formula: gizonezkoen atletismoaren exaltazio solemne eta periodikoa, internazionalismoa oinarri, leialtasuna bide, artea marko, eta emakumezkoen txaloak sari.

Gora bihotzak.

Mugimendu feministaren presioa medio, Parisen izan zen lehen kontzesio zurigarria 1900ean. 22 emakumek hartu

zuten parte, 975 gizonen aldamenean. Bi kirolelan izango zuten proba ofizialetan lehiatzeko baimena: tenisean eta golfean (aristokraten denbora-pasa ziren belan, kroketean, patinaje artistikoan edo ekitazioan ere parte hartu ahal izan zuten, baina ez ofizialki lehiatuz). Charlotte Cooper tenis-laria izan zen lehen txapeldun olinpiarra. Cooperren wikipedia orrialdeak, gaur egun, bere seme-alabez eta senarraz datuak ematen dizkigu (bai ingelesez, bai frantsesez eta baita gaztelaniaz ere).

Marca (Espainia), 2016-08-11

Lerro-burua: «Maialen Chourraut, urrezko ama».

Segidan etorri ziren Saint Louis 1904, Londres 1908 eta Stockholm 1912, aurrerabide handirik gabe. Berlinen egitekoak ziren Jokoak bertan behera gelditu ziren 1916an, Lehen Mundu Gerra martxan zela eta. Gerra hark, hain zuzen, denen bistara baliogabetu zuen emakumeen 'berezkotahuleziaren' argumentua, Frantzia, esaterako. Eta bertatik etorri zen emakumeen parte-hartzeari buruzko aldarrikapen indartsuena, Alice Milliat (1884-1957) buru zela. Armistizioa izenpetzerako sortua zen Frantziako Elkarte Femeninoen Federazioa, eta Milliatek hartuko du Federazioko lehendakaritza 1919an. Urte horretan bertan eskatuko dio Nazioarteko Komite Olinpikoari emakumeen atletismoko proba ofizialak antola ditzala Anberesko Jokoetan. De Coubertinen ezezkoa erabatekoa da, eta Jokoetan parte hartuko duten 65 emakumeen presentzia alibia baino ez, 2.561 gizonen alboan. Urte hartan prentsak gehiago hitz egingo du Magda Julin (1894-1990) suediar patinatzailearen soineko beltz luzeaz bere urrezko dominaz baino, eta oraindik orain, bere wikipedia orrian, Olinpiar Jokoen garaian lau hilabete-ko haurdun zegoela aipatzen da (eta ageri dira bere senarra eta haurrak ere).

Ivoire Matin (Boli Kosta), 2016-08-12

Lerro-burua: «Rio 2016: atleta batek bere 5 hilabete-ko haurdunaldia ezkutatu du Jokoetan parte hartzeagatik».

Ezina ekinez egina. Milliatek eta bere kideek ez dute atzera egingo. Monte-Carlon nazioarteko bilera bat antolatuko dute 1921ean eta Nazioarteko Emakumeen Kirol Federazioa (NEKF) sortu. Milliat lehendakari, bere Parisko etxea bihurtu zen erakundearen egoitza, Varenne kaleko 3.ean. Federazioak Emakumeen Olinpiar Jokoak antolatuko ditu 1922an, Parisen lehenak, eta 1926an Göteborgen bigarrenak.

Bien bitartean, 1924an, honakoa agitaratu zen Espainiako *Aire libre* kazetan:

Badira kirol elkarteak zeinetan neskakilak, gizona imitatzeko grinak hartuta, haien gustuko kirolean aritzen diren, futbola, atletismoa, oinezko lasterketak, txirrindularitza etab. alde batera utzi gabe. Ez dugu sekula nahikoa egingo halako erakundeen aurka. Erakunde horietan, emakumea bere ezaugarri organikoek ez dagozkien jardueratan aritzera baimentzen da. Metodo horiek osasunaren galera ekar dezakete organismoa ez badago horiek jasatera ohitua, eta, baldin badago, marimutil motako emakumeak sor litezke, eta ez dakigu bi muturretako zein den tamalgarriena.

ABC (Espainia), 2016-08-12

Lerro-burua: «Lydia Valentín, Herkules makillajeduna».

Testua: errata izan liteke edo ez, «inoiz ez du makillajea eta azazkal-esmaltea ahanzten» esaldia bitan ageri da.

L'Équipe (Frantzia), 2016-08-03

Lerro-burua: «Rioko Jokoetako emakume atleta sexien zerranda».

Azpititularra: «entrenamenduetan haien gorputza (batzuetan gurearen [hots, gizezkoen gorputzaren] antza izan dezakeena) bereziki zaintzen duten emakume atleten hautaketa».

Argazkiak. Izena. Nazionalitatea. Espezialitatea. Interneteko atarian denetan sexiena hautatzeko bozka eman liteke.

Joko Femeninoek arrakasta izango dute, ordea, eta Atletismo Federazioen Nazioarteko Elkarteak (AFNE) komisioko bat sortzea proposatuko dio NKEFri, Joko Femeninoetan burutzen ziren hamahiru probetatik bost Joko Maskulinoetan integratzeko. Alice Milliat aurka agertuko da. Federazioko gainerako kideak alde.

Hala, 1928ko Amsterdamgo Jokoetan ikusi zen lehen emakumezkoen atletismo proba Gizonezkoen Olinpiar Jokoetan. Lina Radke-k irabazi zuen 800m-tako lasterketan zenbait atleta helmugara leher eginda iritsi izanak polemika sortu zuen. Hainbestearino, ezen atea zabaldu bezain laster itxi baitziren: 1960ra arte debekatu zitzairen proba hura emakumei, emakumeen gaitasun fisikoei egokitzen omen ez zitzaielako. Kazetari alemaniar batek hala idatzi zuen 1928ko abuztuaren 3ko Frankfurteko Kazetan: «Uste dugu emakumeak ez duela hain distantzia luzeetan laster egin behar. [...] ia lehiakide guztiak erabat abailduta zeuden. Ez zen ikuskitzuna *polita*». Lasterketa hura ulertzeko modu hori zalantzan jarri zen, ordea, gerora. Emakumeek etsipen hutsez jo omen zuten behea, eta ez erabateko nekeak jota.

El Mundo (Espainia), 2016-08-16

Lerro-burua: «Shaunae Miller, erorraldi suizida 400m-etako urrerantz».

Testua: «Indarrik gabe azken metroetan, atleten erresistentziaren mugak proban jartzen dituen 400 metroetako ahaleginak ahituta [...] Shaunae Millerrek erabaki suizida hartu zuen. Lurrera egin zuen jauzi, bere gorputza hel zedin bere zangoak heldu ezin ziren lekura». Irabazi egin zuen proba.

1930 eta 1934an ere jokatu ziren Olinpiar Joko Femeninoak, baina 1936an Milliat gaixotu egin zen, NEKF AFNEk irentsi zuen, Olinpiar Joko Femeninoen amaiera jakinarazi zen, eta 1938an desegin zen Federazioa behin betiko. Milliat 1957an hil zen. Bere gorpua Nantes hegoaldeko Saint-Jacques auzoko hilerrian dago. Ez omen da bere izenik ageri hilobian. Nantes hirian bertan, Pierre-Quinon izeneko atletismo estadioan, areto nagusiak ez, besteak, Alice Milliat izena du 2013az geroztik.

2012an lortu zen lehen aldiz Londresko Jokoetan herrialde guztiak emakumez ere osatutako ordezkariak bidaltzea eta emakumeek (udako) programa olinpikoko proba guztietan parte-hartzea (boxeoa falta zen, kasualitatez). Samaranch-en lehendakaritza garaian lortu zen emakumeek sari

ekonomikoak beraien kontu korronteetan jasotzea. 1981ean, emakumeak Komite Olinpikorako hautatu ahal izatea. 1990ean, lehen kargu exekutiboa. Gaur egun %3 baizik ez dira Komite Olinpikoko emakume goi kargudunak. Nekez ikusiko dugu, beraz, Tokion ere, emakume bat inori urrezko domina janzten.

Kezko hesi-lasterketa

Kirolaren soziologiak gaur egun kirola ulertzeko dugun moduaren jatorritzat ditu Olinpiar Joko Modernoak. Eta esan dezagun hitz potolotan: hasiera bateko helburua antzinate klasikoko balio idealizatuak berreskuratzeko ahalegina izan bazen ere, laster bihurtu ziren iraultza industrialari loturiko fenomeno eta gizarte kapitalista sendotzeko tresna paregabea. Kirol lehiaren bidez justifika zitezkeen ezberdintasun sozialak, klase, arraza edo sexu/genero diferentziak naturalizatu. Hortik eratorriak dira emakumetasun frogak eta transexualitatearekiko irmokeria. Emakumeen edertasun/feminitate ala edertasun falta edo maskulinitatearekiko interesa. Emakumeen garaipenak gizona egotzi beharra. Kirolarien amatasunaren gorespena eta sexu grinen gaitzespena (emakumea subjektu gisa ulertuta, noski). Emakumeen indargabetasuna eta lehiarako gaitasun eza sinetsi eta sinetsarazi nahia. Rion ikusi nahi izan dugun parekidetasun erakusleioa kezko hesi erakargarri bat besterik ez da.

Beharrezkoa da, beraz, Chourraut. Halako eredurik gabe zaila litzateke frogatzea estereotipo sozialak direla gainditu beharreko hesiak, eta ez emakume gorputzaren berezko muga fisikoak. Beharrezkoak Riora heldu ez direnak eta lehian ez bada ere kirolen batean dihardutenak. Beharrezkoak kirol-kazetari emakumeak, eta genero ikuspegidunak (kazetaritza bera hobetzeko, besteak beste). Beharrezkoak emakume entrenatzaile eta hezitzaileak, eta hezitzaile feministak. Izan ere, kirola gizartearen isla den neurri berean da gizartea bera eraldatzeko tresna. Amelia Barquinen hitzetan:

Kirolak sekulako garrantzia dauka gure munduan, presente dago momentu oro komunikabideetan eta pertsonen bizitzan. Presentzia hori lotuta dago, hein handi batean, eliteko kirolarekin, errendimendua bilatzen duen kirolarekin, konpetizioarekin... Hori da gure jendartearen eta gure kulturaren ezaugarri bat.

Eta, horrexegatik, «[beste] balio batzuk bultzatzeko eta jarrera batzuk deseraikitzeke erabili behar dugu kirol hezitzailea». 🌱